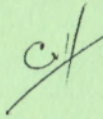

.89
12

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Штойко Павло Іванович

 УДК 910.1 (477) "185/194"

**ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПТИ СТАНОВЛЕННЯ
НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ**

11.00.11 – конструктивна географія і раціональне
використання природних ресурсів

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора географічних наук

Львів – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі раціонального використання природних ресурсів і охорони природи Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант: доктор географічних наук, професор
Шаолій Олег Іванович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри
економічної і соціальної географії.

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор
Руденко Валерій Петрович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, завідувач кафедри
економічної географії та економічного менеджменту;

доктор географічних наук, професор
Сивий Мирослав Якович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, завідувач
кафедри фізичної географії;

доктор географічних наук, професор
Гльїн Леонід Володимирович,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, завідувач кафедри туризму та
готельного господарства.

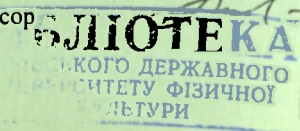
Захист відбудеться 22 листопада 2013 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.08 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 19, ауд. 205.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79049, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий 21 жовтня 2013р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор географічних наук, професор

В. Г. Гаськевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Серед важливих проблем географічної науки недостатньо вивченим є процес становлення і розвитку новітнього українського землезнання, що зумовлено невідповідністю співвідношення між нагромадженим описовим емпіричним матеріалом і теоретичним рівнем його осмислення. Термін «становлення» використовують для позначення як явища, що формується, так і для явища, яке вже постало і яке можна охопити поняттями «зародження», «виникнення», «формування». У пропонованому дослідженні термін «становлення» використано для позначення етапу формування та розвитку географії в Україні як явища інтелектуально-культурного порядку, що остаточно визріло на рубежі ХІХ–ХХ ст., поступово набуваючи ідейних, дисциплінарно-організованих та професійних якостей протягом першої половини ХХ ст. Вивчення процесу формування новітньої української географії потребує його розгляду у національно-культурному контексті епохи, обґрунтування змістовних меж як наукової дисципліни.

Оскільки, до цього часу ця проблема не була предметом спеціального комплексного дослідження в Україні, то її науково-конструктивне осмислення поглибить уявлення про особливості міждисциплінарної інтеграції знань і сприятиме обґрунтуванню "концептів" та "конструктів" природничих, суспільних і гуманітарних наук, складне поєднання яких становить функціональні засади географії. Використання сучасних методів дослідження літературних джерел, способів визначення їх автентичності й достовірності, всебічного і поглибленого аналізу зібраного та опублікованого матеріалу зумовлює потребу фахового конструктивно-географічного обґрунтування й оцінки наукових результатів.

Опрацьований у дисертаційній роботі матеріал стосується найважливіших аспектів предмета вивчення. У ній вперше досліджено проблеми становлення новітньої української географії з використанням засадничих теоретико-методологічних концептів, на підставі яких виконано цілісний науковий аналіз її еволюційного розвитку, виявлено та обґрунтовано головні наукові напрями. Теоретичні здобутки новітніх концепцій формуються за умов постнекласичної науки, чим уникнуто однобічності класичних і некласичних теорій, побудованих на засадах лінійності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з основними напрямами науково-дослідної роботи кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи Львівського національного університету імені Івана Франка, зокрема:

- завданням "Підготовка переліку природних комплексів для формування національної екомережі (в окремому коридорі чи регіоні)". № державної реєстрації 96/1040/17 від 31 липня 2002 року;
- спеціальним (частковим) проектом 3.1. «Розвиток землекористування» (Львів, 1999-2002), що є частиною Українсько-німецького наукового проекту під

егідою ЮНЕСКО (Ukrainisch-Deutsches UNESCO-BMBF Forschungsprojekt) «Трансформаційні процеси в басейні Дністра (Західна Україна)» (Transformationprozesse in der Dnister Region (Westukraine));

- спільним Європейським проектом "Економіка довкілля і природних ресурсів" за програмою Tempus Tasis (Міжнародний Інститут-асоціація регіональних екологічних проблем (МІАРЕП));
- з підтемою "Еколого-географічна оцінка сучасного стану ландшафтів Західного регіону України" (2005 – 2007);
- темою Вс-92ф "Формування інформаційного середовища сталого розвитку Карпатського регіону України" (соціально-демографічна, екологічна, рекреаційна і агробізнесова сфери)" (2007 – 2009) № державної реєстрації 0107U002036.

Мета роботи полягає в розкритті теоретико-методологічних засад конструктивно-гносеологічного аналізу розвитку географічної науки та обґрунтуванні теоретичних концептів процесу становлення новітньої української географії.

Завдання дослідження:

- вдосконалити теоретико-методологічні підходи до сутності наукового пізнання як моделі конструктивного аналізу становлення і розвитку науки;
- узагальнити і конкретизувати розвиток науки у структурі наукового пізнання та з'ясувати її у концептах загальнонаукових парадигм;
- науково обґрунтувати теоретико-методологічні концепти дослідження процесу становлення новітньої української географії;
- дослідити стан проблеми вивчення теоретико-методологічних концептів і конструктів у різних періодах географічного пізнання;
- здійснити ретроспективний аналіз і виявити головні періоди етапу становлення новітньої української географії;
- висвітлити роль організованих форм – наукових товариств та географічних інституцій як головних центрів розвитку української географічної науки;
- розглянути сутність взаємодії географії з іншими науками у процесі її становлення;
- охарактеризувати процес формування географічної думки в контексті концептуальних засад української та європейської географії.

Об'єкт дослідження – процеси розвитку української загальної географії на етапі її становлення у контексті європейського землезнання.

Предмет дослідження – система теоретичних і методологічних концептів (ідей, понять і категорій, концепцій та теорій, принципів і положень), які сформулювали й обґрунтували вітчизняні вчені та наукові інституції.

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять принципи єдності історичного та логічного, об'єктивності, взаємозв'язку процесів і явищ у суспільстві, що дало змогу переосмислити тогочасні події та дійти до важливих узагальнень із досліджуваної проблеми.

Теоретичний концепт дослідження охоплює сукупність вихідних положень, дефініцій, оцінок, аналіз, систематизацію, порівняння різних

поглядів (філософських, загальнонаукових) на досліджувану проблему, узагальнення фахової літератури з метою виявлення особливостей становлення і розвитку вітчизняної географії з позиції обґрунтування теоретико-методологічних засад конструктивно-гносеологічного аналізу науки.

Методологічний концепт розкриває взаємозв'язок і взаємодію загальнонаукових та конкретно-наукових підходів до вивчення процесу становлення новітньої української географії. Він передбачає виокремлення фундаментальних філософських ідей та положень, взаємозв'язок і взаємодію різних підходів як загальнонаукових, так і конкретно-наукових у вивченні досліджуваної проблеми: системного, синергетичного, аксіологічного та ін.

Для досягнення мети дослідження й реалізації поставлених завдань застосовано спектр наукових *методів дослідження*, що взаємодоповнюють один одного: теоретико-ретроспективний аналіз філософських та історичних напрацювань із проблем розвитку пізнавальної діяльності як моделі конструктивно-гносеологічного аналізу, комплекс теоретичних і методичних прийомів для обґрунтування базових теоретичних положень, порівняння й зіставлення різних наукових позицій щодо досліджуваної проблеми, методи аналізу (філософський, історичний, порівняльний, ретроспективний) обсерваційні (самоаналіз, самооцінка, рефлексія); узагальнення описових (емпіричних) даних, виявлення їхніх тенденцій та особливостей.

В окремих частинах роботи використано різноманітні загальнонаукові та спеціально-історичні методи. Під час аналізу джерельної бази, з метою синтезу та узагальнення даних, застосовано історико-порівняльний, типологічний, системно-функціональний методи. Огляд наукової літератури виконано за хронологічним, структурно-тематичним та системним принципами. Для висвітлення та характеристики аналізу наукових досліджень поряд із загально-історичним застосовані порівняльно-географічний, проблемний, критичний та інші методи.

Джерельну базу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Д. Анучіна, Е. Банзе, Л. Берга, Л. Биковського, Г. Боплана, В. Бунге, С.Бортника, Г. Величка, В. Вернадського, Р. Гартшорна, В. Гериновича, А.Геттнера, М. Гродзинського, М. Грушевського, О. Гумбольдта, Я.Дашкевича, Г. Денисика, Р. Джонстона, О. Дмитрука, М. Дольницького, Е. Еглі, Я.Жупанського, О. Ісаченка, В. Крафта, В. Крисаченка, В. Кубійовича, Т. Куна, І. Лакатоса, С. Мороза, М. Мукітанова, Е. Обста, В. Огоновського, Я.Олійника, В. Онопрієнка, З. Пассарге, В. Пашенка, В. Петліна, В. Пістуна, К.Позаченюк, К. Поппера, К. Ріттера, Ф.Ріхтгофена, В. Руденка, С.Рудницького, А. Синявського, О. Степанів, О.Топчієва, П. Тутковського, П.Фейерабенда, П. Гаггета, Д. Гарвея, О. Шаблія, П. Шардена, Г. Шепфера, П.Шищенко, О. Шлютера та інші.

В останні десятиріччя з'явилися численні праці з конструктивно-географічних проблем раціонального природокористування в Україні, проте у них недостатньо охоплено і розроблено теоретико-методологічні засади

конструктивно-гносеологічного аналізу розвитку науки, а також теоретичні концепти і конструкти в українській географії першої половини ХХ ст.

Наукова новизна одержаних результатів

Вперше:

- проведено наукові узагальнення теоретичних положень і методологічних концептів сутності пізнавальної діяльності як моделі конструктивного аналізу географічної науки;
- ґрунтовно вивчено концепт раціональної реконструкції як методу і предмету реконструктивної рефлексії певного часового і тематичного процесу;
- проаналізовано передумови становлення новітньої української географії як окремого етапу розвитку науки, характер і особливості її формування;
- розкрито становлення новітньої української географії як предмета міждисциплінарних досліджень;
- цілісно і повно відтворено концептуальні здобутки в українській новітній географії від джерел до завершення її становлення;
- обґрунтовано функціональну схему – теоретичну модель конструктивно-гносеологічного аналізу на етапі становлення новітньої української географії (поетапного творчого пізнання і узагальнення та виявлення суттєвих відмінностей і головних особливостей кожного з виділених у дисертації періодів);
- виявлено і проаналізовано існування двох чітко виокремлених пошукових секторів – загальну і спеціальну географії з притаманними їм парадигмами і концептами, що в подальшому спричинили активізацію тенденцій до інтеграції і єдності наукового знання.

Удосконалено:

- з позицій системного підходу обґрунтовано періоди становлення новітньої української географії у хронологічних межах дослідження теми;
- нерозривний (і спадкоємний) тематичний і проблемний зв'язок української та європейської географії;
- зміст комплексного дослідження розвитку географії як академічної науки на підставі різноманітних джерел (фондових та архівних документів);
- системне дослідження одного з найменш вивчених і найбільш суперечливих явищ – етапу становлення новітньої української географії.

Набули подальшого розвитку:

- теоретичні концепти в контексті проблем, актуальних для тогочасної української та європейської географічної науки;
- сучасні ландшафтознавчі парадигми становлення загальної наукової теорії конструктивно-географічного напрямку.

Практичне значення дисертації. Матеріали дослідження використовують у процесі вивчення студентами курсу «Концепції природознавства» «Історія географії» та «Історія української географії», «Ландшафтознавчі основи природокористування», під час написання курсових, дипломних та

магістерських робіт, введено в науковий обіг тощо. Висновки і положення дослідження можуть бути використані в подальшому проведенні географічних студій, спеціальних магістерських програм профільних курсів та спецкурсів з географії, в лекційній та науково-дослідницькій роботі.

Особистий внесок здобувача. Викладені в роботі положення та висновки, а також опубліковані праці за тематикою досліджень належать дисертантові одноосібно.

Кандидатська дисертація на тему "Зміна ландшафтів Західного Поділля в XV – XX ст." (Л.: Вид-во Ленінградського (Санкт-Петербурзького) ун-ту, 1986, за спеціальністю: 11.00.01 – фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів) захищена у 1986 р. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використано.

Апробація результатів дисертації. Головні положення дисертації доповідалися і обговорювалися на науково-методичних семінарах кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи Львівського національного університету імені Івана Франка, на спільному засіданні кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи та конструктивної географії і картографії, на з'їздах Українського географічного товариства: «Розвиток школи і педагогічної науки на Україні». – Ніжин, 1989; «Т. Шевченко і українська національна культура». – Львів, 1990; «Историческая география ландшафтов: теоретические проблемы и региональные исследования». – Петрозаводск, 1991; «Природа і Культура» (Теоретичний семінар). – Луцьк, 1992; «Український вільний університет: з минулого в майбутнє». – Мюнхен-Львів, 1993; «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України», Київ-Кам'янець-Подільський, 1993; «Подільський національний природний парк: доцільність і проблеми створення». – Кам'янець-Подільський, 1993; «Проблеми екологічної освіти і виховання». – Львів, 1993; «Історичне краєзнавство і національне виховання». – Львів, 1994; «Проблеми географії України». – Львів, 1994; «Проблеми становлення і функціонування новостворених заповідників». – Гримайлів, 1995; «Українська геоморфологія: стан і перспективи». – Львів, 1997; «Україна та глобальні процеси. Географічний вимір». – Київ – Луцьк, 2000; «Геоморфологічні дослідження в Україні: минуле, сучасне, майбутнє». – Львів, 2002; «Регіональне географічне краєзнавство: теорія і практика». – Тернопіль, 2002; «Регіональні екологічні проблеми». – Київ, 2002; «Регіон – 2003: Стратегія оптимального розвитку». – Харків, 2003; «Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки». – Львів, 2003; «Географічна освіта і наука в Україні». – Київ, 2003; «Теория, методы и инновации в исторической географии». – Санкт-Петербург, 2007; «Географія в інформаційному суспільстві». – Київ, 2008; «Історія української географії і картографії». – Тернопіль, 2010; «В. И. Вернадский – историк науки». – Москва, 2013; ін.

Публікації. Головні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено в наукових і науково-методичних працях, з них: одна

монографія; два навчально-методичні видання та рекомендації; два упорядкування, примітки та вступні статті; 29 статей у наукових фахових виданнях (одноосібних), 20 статей в інших наукових виданнях, 44 публікації у матеріалах конференцій і тези доповідей; загальна кількість публікацій поданих в авторефераті – 98.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. Вона викладена на 315 сторінках. Список використаних джерел нараховує 347 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ВИКЛАДУ

У першому розділі «*Теоретико-методологічні засади конструктивно-гносеологічного аналізу в географічній науці*» розглянуто раціональність науки в контексті її розвитку, доведено, що "раціоналізм" наповнюється різним змістом, залежно від парадигми, в межах якої розглядають певну наукову теорію ("раціональність" прив'язується до змістовної частини наукових досліджень і теорій).

Між географією і філософією не завжди з'ясований взаємовплив. Багато географів вважають, що філософські принципи не мають методологічних функцій. Таке твердження є хибним і впливає з того, що спосіб сприйняття явищ визначають методом, який зумовлює трактування явищ чи процесів. Філософсько-методологічні орієнтації в географії визначають сутнісні характеристики її моделей і концепцій. Сутність науки – це пізнання і мислення, які невід'ємно пов'язані з процесом і структурою відображення свідомістю реального світу. Наука уособлює єдність пізнання і знання, тобто процесу і структури. У науковому пізнанні існує нерозривний зв'язок між суб'єктом та об'єктом, а тому пізнання завжди є двоїстим. Науковий результат відносний та історично обмежений, а отже, об'єктивність, достовірність, повнота і сутність систематизації явищ різні для різних періодів.

Глибина знання кожної епохи в найбільш узагальненій формі проявляється в теоретичних досягненнях, поняттях, принципах і концепціях. Будь-яка наукова дисципліна фокусує й переосмислює методологічні засади своєї предметної сфери відповідно до накопиченого матеріалу й теоретичних підходів, знову зумовлює необхідність "зберегти здатність комплексності в географічній науці та методологічну цілісність географічного підходу й послужитиме передумовою активізації теоретичного пошуку загальногеографічних закономірностей, і з яким нерозривно пов'язаний розвиток конструктивної географії" (О. Топчієв, 2006). Тому природнича наука не може водночас обійтися без комплексу, що охоплює теоретичні й методологічні принципи і положення, які роблять можливими вибір, оцінку, обґрунтування та критику наукового пізнання.

Науці у її розвитку притаманні різні за суттю тенденції. Одна з них спрямована на збереження традиції наукової діяльності, інша – на зміни (інновації). У їхньому поєднанні формується методологічна модель розвитку

науки. Під зміною розуміємо пізнавальні ситуації, в яких усталений перебіг подій зазнає перетворень. У системі наукових змін об'єктом зміни є знання про предметне поле конкретної науки, засобом змін виступає методологія, а суб'єктами зміни – вчені, різні установи та організації. Учений Т. Кун обрав модель наукового процесу як послідовної зміни станів між різними школами (товариствами). Найвизначнішими моментами цього процесу постають періоди "нормальної науки" (традиціоналізм) і "наукової революції" (інноваційність).

Визначення наукової раціональності на противагу нераціональному в інтелектуальній діяльності визначають кожного разу по-новому, а отже, вчений стверджує про органічну єдність фактів і парадигм (теорії). Саме вона визначає осмисленість фактів (предмет свідомості).

Методологічну концепцію з її основним принципом *фальсифікації* як можливості заперечення будь-якого науково доведеного твердження на противагу засадничому принципу індуктивної методології наукового пізнання – *верифікації* (емпіричного підтвердження) запропонував К. Поппер. Він розглядав принцип фальсифікації як методологічну процедуру для виявлення хибності гіпотез і теорій. Теоретичні положення перевіряють шляхом їхнього спростування. Науковість у такому випадку не варто ототожнювати з істинністю. Науковість характеризує прийнятність певних уявлень науковцями.

Логіко-історичні реконструкції процесу наукового відкриття ґрунтуються на концепції єдності процесу виникнення й обґрунтування нової теорії. Теоретичні моделі дослідників конструктивно-гносеологічного аналізу розвитку науки впливають з різних ідей, але їх об'єднує прагнення вирішити основні питання теорії та історії науки. Вони охоплюють соціальний контекст (наприклад, наукові товариства та інституції); моделі науки вибудовують на конкретному науковому матеріалі й перевіряють його своїми дослідженнями. Зокрема, критерії розмежування науки і не-науки на основі принципу фальсифікації К. Поппера є неконструктивними.

З кінця ХІХ ст. географія пройшла шлях парадигм – від хорологічної через загальнонаукові до *"інтенціональної парадигми"* – парадигми самоусвідомлення людством свого місця і ролі в системі "природа – суспільство". Предметна сфера географії охоплює природу, соціум, господарську і духовну життєдіяльність населення. Це ставить її найближче до методологічного розв'язання складних комплексних міждисциплінарних проблем (О. Топчієв).

При всій відмінності позицій Т. Куна, І. Лакатоса, П. Фейєрабенда, К. Поппера, С. Тулміна та інших можна, однак, виділити спільне, властиве їм усім розуміння моделі наукового пізнання і знання. Принципи такої методологічної моделі науки передбачають, що теоретичне розуміння науки є можливим лише за умови змінної (мобільної) структури наукового знання, яка є цілісною за своєю природою, її не можна розбити на незалежні один від одного рівні спостереження та рівні теорії. Філософські концепції тісно взаємопов'язані з власне науковим (конкретно-науковим) знанням: філософія стимулює (позитивний чи негативний) вплив на науку, але філософські

твердження є «методологічним каркасом» науки, що формують її. Динаміка наукового знання - не завжди послідовний кумулятивний процес. Наукові теорії є незалежними одна від одної, незіставляваними, неспіврозмірними. Метою зміни наукового знання є не досягнення об'єктивної істини (про що стверджував А. Койре), а радше вирішення більшої кількості наукових проблем, побудова простіших та компактніших теорій тощо.

Фундаментальною теорією К. Поппер вважав логіку, яку утверджував як "загальну теорію", оскільки її використовують у всіх без винятку науках. На противагу їй діалектика не є фундаментальною, а "описовою теорією", яку уподібнюють до "розпливчастої, метафоричної і двосутнісної манери" висловлювання, а тому діалектично логіка неможлива.

У фазі становлення наука є автономною системою зі своїми внутрішніми законами: її еволюція визначається панівними філософськими течіями. На цьому етапі переважає плюралізм думок учених, поширюються концепції з одночасною відсутністю загальноприйнятих теорій, що пояснюється відсутністю предмета пізнання і спеціалізацією в середовищі дослідження.

Зрілій фазі розвитку науки притаманна її дисциплінарна структура, що вдало поєднує індивідуальне і теоретичне.

В одній площині поєднані проблеми логічного та історичного; теоретичного й емпіричного, чуттєвого і раціонального. Процес становлення науки розглядає окремі досягнення у їхній внутрішній хронологічній послідовності і в конкретно-історичних обставинах. Логіка, на відміну від історії, охоплює узагальнюючу структуру мислення, результати наукових здобутків. Її завдання - з'ясування можливостей тієї чи іншої ідеї, концепції, теорії. Дослідження науки охоплює історичну реконструкцію й логічну (теоретичну) складову. Логічне та історичне є методологічними принципами наукового пізнання. Історичний принцип висвітлює наукові ідеї і вчення у зіставленні їх із сучасним станом.

Основою будь-якої наукової реконструкції виступає логіка (методологія), яка може бути проаналізована шляхом порівняння відповідної історіографічної реконструкції з реальною історією науки. І. Лакатос називає це «внутрішньою історією» або логікою наукового дослідження. У реконструкції становлення науки за певної методологічної концепції збігаються історичне і логічне. Логіка вибудовує методологічну модель, відповідно до якої інтерпретують історію. Між раціональними реконструкціями і реальною історією відбуваються суттєві розходження: історію можна розглядати як різновид її раціональних реконструкцій. Проте досліднику не завжди вдається розглянути проблему логічного та історичного в межах кожної конкретно-історичної цілісності науки. Для історичного процесу загалом не існує єдиної логіки, оскільки він розпадається на низку якісно відмінних етапів. Тому реконструкція відтворює конкретний зріз науки як складову її цілісності.

Об'єктом логічного аналізу етапу становлення географічного модерного знання є його структура, інколи аналіз сучасного наукового знання як завершальної форми науки, в якій простежуються її тенденції та напрями.

Логічний вектор найважливіший в історії розвитку науки, її реконструкції. За його допомогою дослідник «вивчає лише ті факти і явища, вплив яких уже виявився. Він має справу з процесом, який здійснився, а не з поточним явищем, в якому ні наслідки, ні причини не виявились». (В. Вернадський, 1981)

На стадії становлення науки (як процесу) її джерела ще не диференціювалися від джерел знання, які в подальшому залишаються підґрунтям для виявлення тих чи інших закономірностей. Історіографія як система містить факти, структури, явища і процеси. Сама категорія процесу отримує свій конкретний сенс унаслідок того чи іншого її специфічного розуміння, що дає змогу формувати саму структуру процесу становлення його спрямування.

У другому розділі "Формування теоретичних концептів географії у кінці XIX – першій половині XX ст." проаналізовано структури географічного конструкта у працях європейських та українських вчених, загальні риси становлення конструктивного напрямку в географії.

Конструктивний напрям в українських землях почався з дослідження природоохоронних концептів на зламі XIX–XX ст.

Методологія наукового пізнання реалізує і формує світоглядні проекти конструктивного розвитку, що пов'язано з розумінням нелінійної детермінації стохастичних (випадкових, імовірнісних) систем. У цих надскладних системах дедалі вагомніше місце посідатимуть філософсько-телеологічні вчення (К.Ріттера та ін. мислителів). Проблема духовності важлива з теоретичного і практичного поглядів, оскільки світоглядні настанови та моральні цінності зумовлюють відповідний характер людського існування, зокрема сьогодні, коли в людей великою мірою втрачений обов'язок керуватися духовними настановами. Світосприйняття ґрунтується на духовності, яка пов'язана з діяльністю свідомості, людськими здібностями, творчою ініціативою (конструктом). Життєві мотиви людей зумовлені винятково практичними потребами, тоді як духовні, інтелектуальні, естетичні та моральні аспекти відходять на задній план. Проте внутрішньоглибинне значення засвідчує неадекватність між споживацьким безвідповідальним характером людства і потенційними наявними ресурсами (В. Вернадський). Антропоцентрична парадигма зумовила споживацький тип природокористування, надмірне використання природних ресурсів, деградацію навколишнього природного середовища. Одухотворена для багатьох поколінь людей природа і, відповідно, прикладний аспект становлення трансформувалася. Це призвело до загострення суперечностей між окремою людиною і суспільством в цілому та природою, до зростання споживацьких конструктів життя. Така ситуація спричиняє необхідність наукового осмислення кризової ситуації сучасної цивілізації, а отже, конфлікт у самосвідомості людини.

Зазначимо, що розум і віра у своєму співвідношенні доповнюють одна одну, утворюючи єдиний концепт філософського узагальнення. Проблеми людини набули всезагального характеру. Людина була відсторонена від осмислення всієї складності структури і функціонування природних систем, від

усвідомленого системного зв'язку з конкретними природними умовами. Її творчість ставала розкутішою, плюралізм і демократизм зумовили появу нової неklasичної парадигми раціональності, спричинили збіднення духовного світу людини.

За А. Койре, наукове знання у певну історичну епоху виникло у процесі формування принципово нових понять на іншому, вищому рівні мислення, й усвідомлення проблеми, яка б, якщо не розв'язала, то принаймні з'ясувала складність між парадигмою екобезпеки (підтримуваного розвитку), технократизмом і гуманізмом. Конструктивно-географічними засадами механізму коеволюції у складних зв'язках різної природи повинні б бути цілісне світосприйняття, поглиблене вивчення процесів динамічної рівноваги і гуманізму як провідника соціальної інформації, організаційної свідомості, культури тощо.

У роботі простежено складний шлях розвитку географічної науки в Україні, її поступовий процес, у якому факти, теорії й методи виступають атрибутами досягнень. У непростому процесі розвитку відбуваються різні перегрупування досягнутих результатів й одночасно формуються її власні традиції.

За твердженнями В. Кубійовича, "початки укр[аїнської] географії бачимо в 1900 рр. у Галичині" (В. Кубійович, 1993). Йдеться про діяльність Математично-природописно-лікарської секції НТШ, зокрема, автора перших географічних праць українською мовою, нарису української географічної термінології, геоморфологічного огляду, питань антропогеографії, автора перших карт усіх українських земель – Степана Рудницького. Про стан географії України зазначає і сам автор: "Український культурний розвиток не видав за всіх тисячу років своєї історії жодного сяк-так вартісного географічного твору, жодного замітного землезнавця". Отже, "чужонародні ученики й дослідники", вивчаючи природу України, "не мали й не могли мати ваги для України як природно-географічної індивідуальності. Ця недостача болоче відбивається на всій їх роботі" (С. Рудницький, 1927)

Щойно П. Тутковський з'ясував вплив природних умов на людську діяльність, її структуру, на форми сільського господарства, духовну культуру, фольклор тощо, вперше подав основну класифікацію краєвидів – моренового, кінцевоморенового, зандрового Лісостепу й Полісся, й лесового краєвиду степів України.

У дисертації висвітлено *еволюційні конструкти* впливу європейської науки на становлення новітньої української географії, зокрема *конструкт загальної та регіональної географії, концепт цілісності, ландшафту і географічного району*. У конструкті географічної єдності розглянуто «фізіономічний» принцип у ландшафтному сприйнятті, наголошено на шляху від первинного знакового (через картину чи слово) до наукового застосування слова «ландшафт» у географічній науці (спроба зафіксувати його як реальність) – «фізіономічний принцип» утворює вихідний пункт науково-географічного функціонування (М. Гродзинський, 2005).

Концепт цілісності має особливе значення для географії як відношення географічної оболонки та її компонентів, оболонки та окремих ландшафтів, загальне землезнавство і країнознавство, відношення загальної фізичної географії і окремих географічних дисциплін, зміст поняття «ландшафт» тощо.

Інтерпретація ландшафту як розумової конструкції, що спрямована на природні об'єкти, вже не потребує додаткового теоретичного обґрунтування. Останніми роками прихильники тлумачення ландшафту ввели засоби репрезентації символічності образу. Зміна сприйняття ландшафту (зміна самого суб'єкта сприйняття) зумовлена принциповою перебудовою культурних стереотипів.

Географія повинна вивчати свій об'єкт – ландшафт, місцевість не як сумарну і функціональну єдність її частин, а як цілісність її структури і теорії (Schrepfer H., 1934). Цілісне розуміння “картини ландшафту” відображає не стільки аналітичний, скільки синтетичний підхід (з вираженим зв'язком частин з цілим). Цілісність залишається замкненою (і тому не можемо нічого забрати) й обмеженою (тому не можемо й додати). Обмеженість і замкнутість дає можливість розглядати її детально.

У К. Ріттера трапляється форма “ландшафт” у давнішому значенні “region”. Учений зазначав про завдання географії, про “частини землі”, “земельні об'єкти”, “земельні заповнені простори” і “земельні системи”. Він лише випадково визначав “ландшафт” у фізіономічно-емоціональному сенсі “універсальність та єдність” організованої земної поверхні у її “оглядовому контексті” (K. Ritter, 1822). У шкільних колах географії поняття “природна область” замінювали поняттям “природний ландшафт”. Значення ландшафту уособлювало поняття земля, провінція, територія.

В українській географії найкраще розробив концепт «економічного ландшафту» проф. Антін Синявський (1930). Він з'ясував питання, як функціонує ландшафт і як проявляється просторова організація, його динаміка, дослідив характер ландшафту як просторову систему дій. Для П. Тутковського важливим залишався вигляд ландшафту, його історичне виникнення, взаємозв'язки у системі – «людина – природа».

У *третьому розділі "Методологічний аналіз концепту становлення новітньої української географії як окремої науки"* розкрито підходи до концепту становлення новітньої української географії, її конструктивні ідеї та конструктивно-тематичний аналіз географічних досліджень.

Центральною методологічною проблемою географічної науки другої половини XIX – початку XX ст. було виділення її як окремої науки, закладення надійного емпіричного, а також теоретичного наукового підґрунтя. Це потребувало чіткої методологічної основи, необхідності обґрунтування об'єкта і предмета географії, її завдань, структури і місця в системі наук. Замість злагодженої й окресленої системи знань географія кінця XIX ст. не мала чітких методологічних принципів. Вона орієнтувалася на описову сутність предмета (на емпіричний шлях), що не викликало потреби ставити питання про методи її дослідження, не примушувало географів задумуватися над її філософсько-

методологічними проблемами. Тому вона не виходила на рівень узагальненого науково-географічного пізнання. Діяльність географів проектувалася на описову парадигму. В попередніх століттях описова географія була всеохоплюючою. Уся європейська географія середини XIX ст. розвивалася за напрямками, які заклали О. Гумбольдт і К. Ріттер та деякі інші вчені.

Систематична, організована і професійна географічна наука сформувалась наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. Не пройнявшись передовою гносеологією, географія залишалася на описовому рівні. Навіть Б. Вареніус не поставив проблему методу географічного пізнання в центрі уваги. Він обмежився визначенням предмету географії та спробою класифікації географічних наук. В українській географії межа описової і теоретичної географії припадає на час появи праці С. Рудницького «Нинішня географія» (1905).

Реконструкція в науці пов'язана з вихідними логічними схемами, що охоплюють висунення гіпотези чи теорії, а також логіко-історичної інтерпретації, теоретичного осмислення, а звідси – можливості обґрунтованого аналізу нагромадженого знання.

У розвитку науки кожен її етап вирізняється певною панівною парадигмою, завдяки якій вирішують наукові проблеми. Вона виражає певний світогляд зі сукупністю переконань, принципів, цінностей. Парадигму, яка містить сукупність постулатів і принципів логіко-методологічного характеру й визначає загальне бачення ситуації з визначенням цілей та засобів діяльності, називають методологічною (філософською). Науки методологічний фундамент яких окреслюють детальний вибір їхніх цілей і засобів діяльності, формують конкретно-наукові парадигми. Нова парадигма утверджується стрибкоподібно, пориваючи з традицією, коли накопичуються наукові проблеми і завдання, що їх досі розв'язували в межах традиційної парадигми. Утвердження філософсько-методологічної парадигми виражає новий тип наукової раціональності і призводить до змін конкретно-наукових парадигм. На парадигмі як на моделі та головній категорії, ґрунтується науковий процес. Аналіз моделі як конструкції пізнання дає змогу виявляти закони цього процесу [Г. Бондаренко, 1998].

Наприкінці XIX ст. ідею-конструкт географічного комплексу – *ландшафту* – приймали як один з перспективних напрямів географічних досліджень. Багатий польовий матеріал давав можливість теоретикам географії обґрунтувати методологічне значення цієї ідеї. На початку XX ст. він став головним об'єктом географічної науки, й охоплював не лише природні явища, але й діяльність людини.

У концепті «Нинішньої географії» С. Рудницький проаналізував тодішній стан географії, головні «фази» її розвитку, суть, завдання і методи, становище серед інших наук і значення в освітньому рівні кожної людини. Причини неналежного становища географічного знання в Україні на той час – «одна лежить в наших школах, інша в нашій питомій системі самоосвіти.» (С. Рудницький, 1905). Відсутність розуміння генетичних зв'язків, цілісності і

причинно-наслідкових зв'язків в оцінці тих чи інших явищ – головні причини, відставання географії в системі природничих наук, з одного боку, і розвитку географії, з іншого.

В оцінці С. Рудницького спосіб розгляду явищ і предметів К. Ріттера є «природничо-філософським і теологічним». Наприкінці 70-х років XIX ст. географічну науку уподібнювали хорографії, хорології й хорозофії (Г. Вагнер та А. Кірхгоф, 1878).

У розв'язанні антропогеографічних проблем К. Ріттер дотримувався традиційної позиції збігання природних фактів та людської діяльності, об'єднуючи їх причинно-наслідковим зв'язком. Він розвинув у географії *регіоналізацію*, тобто розуміння регіонів як просторових одиниць певної системи, що знаменувало перехід від географії як опису Землі до "Erdkunde" як науки про Землю.

У географії *хорологічну* концепцію обґрунтували К. Ріттер і А. Геттнер, що внесло методологічний переворот у її розвиток. Лише згодом хорологізм розглядали як прояв механістичності в географії. У міру "хорологізації" вона перетворилася з "науки про розміщення об'єктів" на "науку про заповнення простору" (А. Геттнер, 1930).

Хорологічна концепція абсолютизує просторові відношення, відриваючи їх від матеріальних об'єктів, між якими вони виникають і функціонують. У її трактуванні простежується розрив просторових форм матерії і часу, а отже, твердження прихильників хорологічної концепції, що географія недостатньо повно вивчає генезу об'єктів, які вона вивчає. Хорографія забезпечує географію інформацією і є давнім методом репрезентації земної поверхні: "Хорографія оперує методом синтетичною, тоді як загальна географія методом аналітичною" (С. Рудницький). Загальна географія опрацьовує дані хорографії, абстрагує дійсні цілі предметів і явищ: від випадковості до загальних понять. Вона пов'язує предмети і явища в численні категорії, відстежує їхні причинно-наслідкові зв'язки. *Хорографія і загальна географія формують хорологію*. Однак хорологія перевищує загальну географію, оскільки спирається на «хорологічні дослідження» і «уміло лучить абстракцію з конкретним описом» (С. Рудницький, 1905).

У дисертаційній роботі висвітлено питання про українську науку і її простір. Рух наукової думки часто втрачав свою орієнтацію, сповільнював свій темп через політичні, ідеологічні, економічні та ін. обставини, змінюючи тематику досліджень, стратегію і тенденцію наукового пошуку (В. Онопрієнко, 1998). Це пов'язане з її пограничним буттям. У дослідженні аргументовано, що немає національної культури без національної науки. Поняття "українська наука" іноді визначають за територіальним принципом, що є недостатнім. Зрілість народу полягає не лише в географічному чиннику, а в мові, в якій зберігають і якою творять цінності української духовності (П. Тутковський, 1928; О. Паблій, 2008). Якщо науці відібрали свободу дій, вона перестане бути національною. Ознаками національної науки є "свобода думки, розвитку та її органічний зв'язок з народом" (В. Кубійович, 1948). З утратою свободи дій і

власного вибору свого шляху народ і його країна залишаються в неволі і втрачають можливості плекати цінності української духовної культури, важливі актуальні проблеми нації, її цінності нікому репрезентувати перед світом.

У розділі також зазначено, що україністика формувалась як система наукових інтегративних знань, охоплювала його джерельну, історіографічну й теоретико-методологічну базу, а нові знання утверджувалися завдяки науковим здобуткам українських наукових, освітніх, культурних установ. У будь-якій ділянці знань становлення і розвиток відбуваються шляхом конструювання *національної термінології*. Виникнення термінів і понять, їхнє визначення, узгодження та уніфікація є своєрідним фаховим кодом дисципліни. Вона фіксує свої результати в окремих поняттях і в системі понять. Змістом наукових повідомлень стає опис фактів, предметів і явищ дійсності, їхнє вивчення, пояснення та формулювання закономірностей і законів. На лексичному рівні в науці використовують одиниці, які позначають наукові поняття – терміни конкретної ділянки знань. Пояснення терміна, що представляє визначення поняття, дає змогу зрозуміти дану річ у її глибинній сутності. Формування понять відбувається не лише на емпіричному, а й головно на теоретичному рівні. Спочатку фіксують результати емпіричних досліджень з метою надання можливості перевірити і переконатися в їх правильності, збираючи неупорядковані факти, які пов'язують логічно.

Низка термінів – лексем, є основою будь-якого географо-лінгво-географічного дослідження, а зміст терміна (семантика слова) тісно пов'язаний з його географією. Дослідники НТШ, Українського наукового товариства у Києві та Харкові в ділянці термінознавства вже на початку ХХ ст. виступали за формування *власної української термінології* (С. Рудницький, П. Тутковський, К. Дубняк, ін.). До створення наукової термінології долучилися С. Рудницький і П. Тутковський, які концептуально відстоювали право на термінотворення рідною мовою. Українська географічна терміносистема формувалася у європейському контексті, долаючи труднощі, пов'язані з бездержавністю. Наголосимо на двох шляхах утвердження українських термінів (використання народної мови, загальноживаних слів і перекладу з інших, насамперед, з німецької мови). Термінологічні словники з географії (С. Рудницький, П. Тутковський, К. Дубняк) мали головне завдання – сприяти розвиткові науково-географічних досліджень українською мовою.

На зламі 30-х років ХХ ст. згоралося національне відродження, нав'язувалося невпинне й систематичне зросійщення української термінології та номенклатури. Під гаслами інтернаціоналізації українські терміни вилучали, замінювали російським чи інтернаціональними термінами. Наприклад, південник – на меридіан; рівноденник – на екватор; підсоння – на клімат; поземний – на горизонтальний; прямовисний – на вертикальний; бігун – на полюс. Визнання офіційно двох мов на практиці означало поглиблення і розширення русифікаторських процесів, які не припинились й досі.

Український науково-дослідний інститут географії та картографії у Харкові створив спеціальну комісію з проблем правопису для української

номенклатури та термінології, куди входили як географи (С. Рудницький, С. Кобзей, Г. Величко), так і мовознавці (П. Ріттер, К. Німчинов, М. Наконечний), з метою дерусифікації українських географічних назв.

У дисертації обґрунтовано поняття України як географічного, національного та державницького концепту. У ХІХ – на початку ХХ ст. Україну не розглядали як окреме *географічне поняття* чи *географічну окремішність*, незважаючи на автохтонність її етносу, що в межах конкретного простору у взаємодії з природним середовищем сформував свою національну ідентичність. Сторіччями Україна була географічним простором без держави.

Завдяки географічному наповненню простір ускладнюється і стає багатоманітним. Багатоманітні явища в ньому формують історико-географічне середовище, у якому індивідуальна своєрідність і цілісність життя та поведінки людей створює гармонію у стосунках суспільства і природи. За С. Рудницьким, Україна – це географічна єдність, яка є самодостатньою з історичного, економічного, етнічного та інших поглядів. Її географічна індивідуальність найліпше виражена в антропологічному аспекті з точнішими етнічними межами. Україна як географічна єдність у працях С. Рудницького, В. Гериновича, М. Дольницького морфологічно самостійна країна; її морфологічну окремішність зумовлює передусім одноцільність "груп плит і пасма низів". Геоструктурно простір України приурочений до південно-західної частини Східноєвропейської платформи, різних платформних структур з гнейсовою та гранітною основою.

Головний принцип природничої географії – відобразити природний поділ земної поверхні, окремі частини якої слугують місцем осідку. "вростання" етносу в його простір – конкретний сегмент суходолу. Тому з фізико-географічного погляду під Україною "будемо розуміти не етнографічну територію українського народу, а той земний простір, що менш-більш з простором етнографічної української території творить окремішню самостійну фізико-географічну одиницю, природну географічну індивідуальність між іншими земними просторами, особливо між сусідніми" (М. Дольницький, 1933-1934). Географія у випадку поділу суходолу на окремі регіони повинна спиратися як на природні, так і на суспільні ("на рівномірне й критично зіставлене трактування всіх критеріїв, природних і людських") складові. Тому простір України варто розглядати не лише як етнографічну територію, а як і географічну індивідуальність.

На українських етнічних землях у минулому й на території України сьогодні без вирішення національного питання під загрозою залишається існування цілісності Української держави. Питання географічної цілісності та індивідуальності України й українських земель було і є дискусійним: українські землі зазнали чималих трансформацій, різноманітних територіальних змін, конфігурацій і політичних утворень. Можна вважати, що доля України значно зумовлена відсутністю її чітких природно-географічних кордонів.

Географічне поняття України ніхто до Першої світової війни не обґрунтував. Воно стало новою сторінкою у визначенні, особливо з погляду природничих критеріїв 1918 р. у праці С. Рудницького.

Важливою складовою формування українського етносу є концепт духовності в культурних ландшафтах, його світоглядно-аксіологічний вимір. Людина завжди взаємодіє з конкретним ландшафтом, і ця взаємодія є специфічно людським способом буття. Концепти життєвого світу є завжди реальним і конкретним навколишнім світом. Життєвий світ певного етносу передбачає існування передусім іншої культури або концепту свого (рідного) і чужого (невідомого або й незрозумілого).

Ландшафт як та чи інша знакова і життєдайна модель природи суттєво впливає на формування етносу. Для нього природно-географічне середовище (батьківщина) є місцем зростання матеріальної та духовної культури, формування його ментальності та національного духу. Однак природно - і соціокультурні середовища відігравали і відіграють неоднакову роль на різних етапах історичного розвитку. Між еволюцією різних етносів і ландшафтом, який вони заселяють, існує нерозривний зв'язок, виражений у конкретній територіальній взаємодії. Людські індивіди й етнос взаємозумовлені природно-географічним середовищем, тобто ландшафтом. Етнос органічно пов'язаний з ландшафтом стабільними зв'язками – у фольклорі, мові, інших цінностях. Діяльність людини в ландшафті виступає умовою і підставою смислового відношення. Осягнення їхніх смислових ознак інтегрує й одухотворяє ландшафт, який виступає символом осягнення духу й українського національного характеру. Ландшафт сприймається людиною крізь призму цінностей, які формував етнос і зафіксував у мові та культурі.

Ландшафт, що оточує людську спільноту, стає частиною загальної духовної субстанції людини. Форми життя багатьох етносів – укорінені у ландшафті, який стає Батьківщиною. Виникає національний образ, що зумовлений своєрідністю природи (географічний чинник), впливом соціуму на зміни, самоідентифікацію етносу, спосіб його буття взагалі. Селянсько-хліборобська прив'язаність українця до рідної землі сформувала в його світогляді «життєдайність сили землі» ("Земле, моя всеплодющая мати" І. Франка).

Категорією духовно-практичної діяльності є ментальність як ознака мислення, що виконує функцію упорядкування та виявлення специфічних особливостей світосприйняття народу. Вона ґрунтується на поєднанні раціонально-ірраціональних ознак, як самовиявлення соціуму (у М. Драгоманова замість терміна «ментальність» вживано словосполучення «народний світогляд», «риси національного характеру», ін.).

Зазначимо, що культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу не є детермінованою особливістю його психічної вдачі. Ідеологічною основою сутності українського народу є створення держави на своїй національній території.

2795

Індустріальна цивілізація зумовила конфлікт із природою і культурою. Для фізичного виживання й уникнення екологічної катастрофи необхідне подолання однобічності техноцентричного уявлення про раціональність і повернення «духовності». У дисертації з'ясовано ознаки самоствердження народу. Висвітлено *антипод раціоналізму – універсалізм* як явище протиприродне, бо звершується воно в результаті боротьби з індивідуальністю одиниці чи гурту: «природа стремить [...] до звершення індивідуальності одиниці, племені, народу і т. п.» (С. Рудницький, 1923).

Проблему політичної географії загалом і національної політичної думки зокрема з-поміж географів детально і далекоглядно висвітлив С. Рудницький. Він вперше фахово, з погляду географії, обґрунтував геополітичне значення України, яке зумовлене її розміщенням на південному сході Європи, біля Чорного моря із безпосереднім сусідством з Близьким та Середнім Сходом, наявністю багатих природних ресурсів.

З'ясовано концепти польських і російських дослідників щодо місця України в геополітичних оцінках. С. Рудницький закликав "зберігати українські історичні традиції" і застерігав українців від "загальної індустріалізації й гіпертрофії міст". Він порівняв українців з китайцями: "Китайська суспільність і держава завжди опиралася на дрібним хліборобі, до нього достроювала цілий суспільний і економічний лад" (С. Рудницький).

Стрижем у побудові Української держави мало б залишатися селянство, яке включило б "республіканізм і демократизм". Провали у побудові Української держави С. Рудницький покладав на недолугу українську інтелігенцію. З усіх міжнародних відносин найскладнішими він вважав українсько-російські.

Визначено чинники появи концепту *життєвого простору*. Сам простір (територія) зовсім не гарантує існування власної держави. Простір виступає як методологічна загальногеографічна проблема. Індивідуальність географічного простору виражена місцеположенням об'єкта дослідження. Будь-який простір організовує свою територію відповідно до менталітету етносу. В цей простір вростає етнос для проживання і, відповідно, використання його природних ресурсів. Способи використання простору змінюють його оконтурення і конфігурацію. Структуру простору формують поселення і їх системи, а типи і різновиди поселень у взаємодії з ним – текстуру. Структура і текстура є просторово-географічним явищем, з яким органічно пов'язане людське життя і реальний ландшафт.

Процеси організації культурного простору змінюють культурний ландшафт. Вони не лише конструюються, але й сприймаються людиною залежно від її культурної традиції. Тому в різні історичні періоди одні й ті ж об'єкти можуть сприйматися по-різному, а культурний ландшафт набув іншого ідеологічного забарвлення, зумовленого стратегіями репрезентації, представництва й інтерпретації.

Будь-який простір неповторний, конкретний та індивідуальний, як і національність, сутність якої закорінюється в глибинах життя. Національний

простір виступає як етно-, соціо-природний феномен, параметрами якого є культура і природа. У їхньому взаємовпливі кожне сприйняття (перцепція) та погляд (концепція) позначаються як наслідок переживання подій. Історико-генетична реконструкція тільки підтверджує думку про єдність декількох рівнів сприйняття реальності й про одночасне співіснування емоцій, смаків і оцінок різного рівня в просторі актуальної естетичної культури. Кожній культурі притаманний цілком індивідуальний спосіб бачення і пізнання світу, своє власне самобутнє сприйняття, відображення і способи взаємин з природою.

Образи світу як світосприйняття з їхніми невпинними становленнями, суперечностями і колізіями, можуть бути відтворені в різних явищах духовної культури. Їхнє цілісне світоспоглядання нерозривно пов'язане з духовним началом. Образи світу можна сприймати як конструкт, що поширює обрії свідомості на весь часопростір культури і стає проявом духовного буття.

Життя, життєдіяльність, життєве середовище є наріжними категоріями етнонаціональної реальності; її творять етнічні спільності. Етнічна свідомість зберігає пам'ять про древні види занять; жива праця має генетичні зв'язки; образ та емпірична реальність живої праці є заповітною і таємною ментальною формою кожної національної культури (Я. Олійник, В. Стецюк, 2003).

У дисертаційній роботі висвітлено ідею природи як людського конструкту, який пов'язаний з перетворюючою діяльністю людини як соціальної істоти, що розширила своє штучне середовище, яке, однак, неможливе без природного середовища: наше світорозуміння позбавлене сприйняття внутрішнього впорядкування і гармонії, а тому наше світосприйняття є фрагментарним. Підкорення природи, технократизм у руках командно-адміністративних систем, нерозуміння функціонування складних систем, технократичне мислення підпорядкували цінності людини тощо. Від спрощеного ставлення людини до екосистем вона тлумачить та інтерпретує природу як передумову складної інфраструктури соціуму про необмежені ресурси, до яких і прикладається «етикет» раціонального їхнього використання. У національній культурі взаємодія людини і природи синтезована, екологічні аспекти нерозривно пов'язані з національною культурою минулого, нинішнього і майбутнього. Природа, природні ресурси і весь навколишній світ на думку сучасних теоретиків «техносфери», є людським конструктом.

Вибудовуючи свій "антропоцентризм", людина з-поміж усього живого стала найбільш вправним "раціоналізатором" і привела до збіднення та руйнування життєвого середовища усього живого і природних екосистем.

Саме екологічна проблематика зреалізовує на конкретних прикладах «умоглядні конструкти» в єдине ціле суперечливих типів мислення (техногенного, природознавчого і гуманітарного) у сучасному науковому дослідженні, його синтезі. Сприйнятливі засоби наукового пізнання значно ускладнились і потребують загальнонаукового та філософського осмислення людиною у пізнанні внутрішнього й зовнішнього світу.

Отже, на етапі становлення новітньої української географії, наука чітко розділилася на два пошукових сектори – загальну і спеціальну географії. Ці

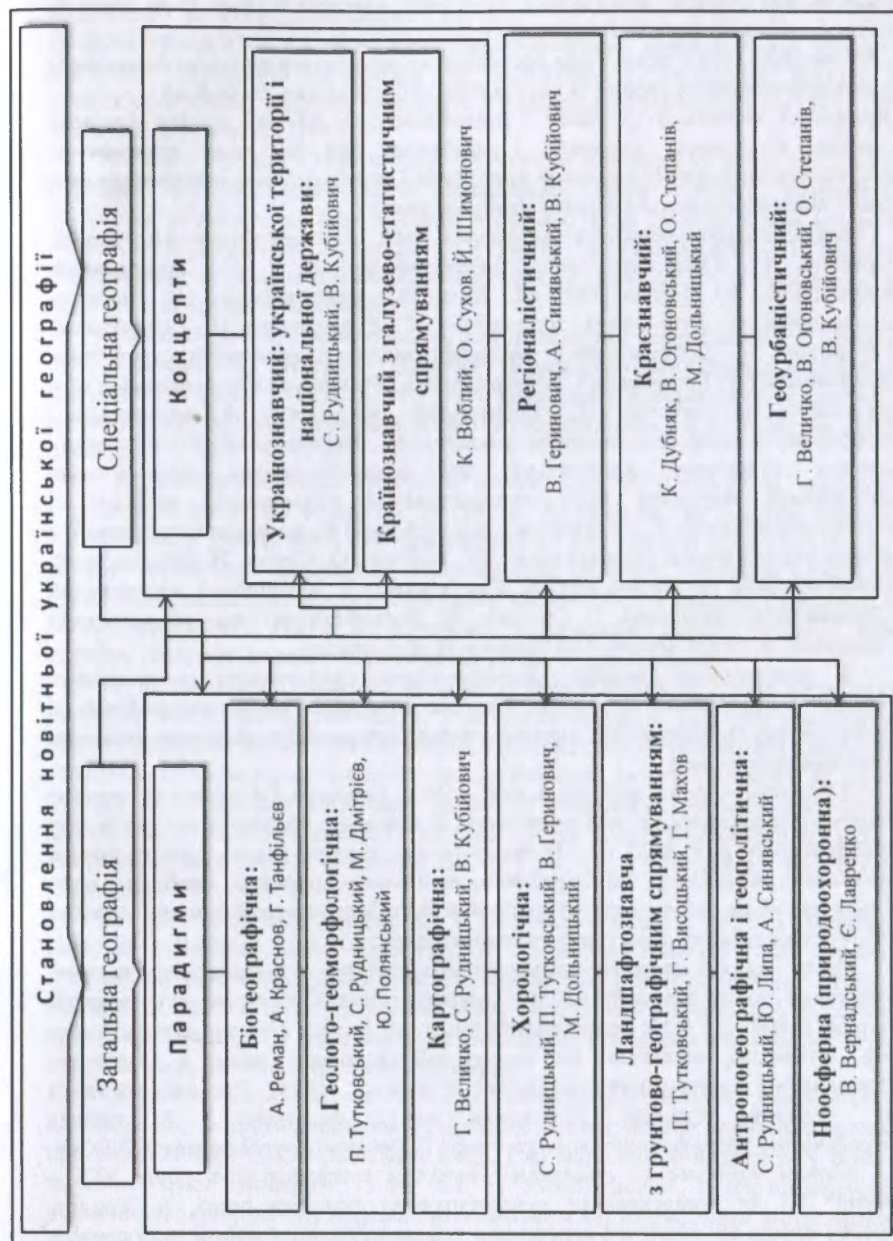

Рис. 1 — Парадигми і концепти новітньої української географії (О. Шаблій, П. Шгойко, 2013)

парадигмальні сектори розвивалися, по-перше, взаємопов'язано і, по друге, у контексті європейського землезнання.

Як загальна, так і спеціальна географія характеризувалися впровадженням загальноєвропейських парадигм і концептів з урахуванням специфіки географічної вивченості України і підготовленості до цієї справи фахівців географів. Сукупність парадигм і концептів уже на етапі становлення формувались як система наукових принципів і положень, що взаємодіяли між собою і виконували конструктивну функцію (рис. 1).

Серед головних парадигм виділяємо такі: біогеографічну (А. Реман, А.Краснов, Г. Танфільєв), геолого-геоморфологічну (П. Тутковський, С.Рудницький, Ю. Полянський, М. Дмитрієв), картографічну (Г. Величко, С.Рудницький, В. Кубійович), хорологічну (С. Рудницький, П. Тутковський, В.Герінович, М. Дольницький), ландшафтознавчу з ґрунтово-географічним спрямуванням (П. Тутковський, Г.Висоцький, Г. Махов), антропогеографічну, в тому числі геополітичну (С. Рудницький, Ю. Липа, А.Синявський) і ноосферичну з природоохоронним аспектом (В. Вернадський, Є. Лавренко). Водночас головними концептами, які віддзеркалювали впливи цих вищеназваних парадигм були українознавчий (української території і національної держави: С. Рудницький, В.Кубійович) як форма країнознавчого з галузево статистичним спрямуванням (К. Воблій, О. Сухов, Й. Шимонович), регіоналістичний (В. Терінович, А. Синявський, В. Кубійович), краєзнавчий (К.Дубняк, В. Огоновський, О. Степанів, М. Дольницький,) і геоурбаністичний (Г. Величко, В. Огоновський, О. Степанів, В. Кубійович).

У четвертому розділі «Конструктивні результати міжнародної співпраці в українській географії» вивчено і проаналізовано географічну (і картографічну) співпрацю між українськими та західноєвропейськими вченими, науковими установами.

Українсько-французькі відносини: «Опис України» Г.Боплана як «перша українська географія». У ній висвітлено її природу, господарство, культуру України першої пол. XVII ст. Ця праця багата джерелознавчо, демографічно, топонімічно, історично, картографічно, загальногеографічно, особливо коли йдеться про «Спеціальну карту України». В його інтерпретації поняття України засвідчує географічну, культурну та етнічну єдність.

Після великої «перерви» в українсько-французьких відносинах перший український доктор філософії в галузі географії (1893) Г. Величко слухав лекції в Парижі (1890 – 1891) у французького проф. М. Дюбуа. Наукові контакти між ними, очевидно, вплинули на появу найважливішої праці Г. Величка: "Народописної карти українсько-руського народу" (1896). Тут слід нагадати про Україну (природу, розселення, побут, культуру) у 19-томному географічному творі французького географа Е. Реклю у другій половині XIX ст.

Українсько-польська співпраця. Польська географія 80-х років XIX – початку XX ст. найяскравіше репрезентована працями проф. А. Ремана. Наукову працю він розпочав асистентом кафедри ботаніки, отримавши ступінь доктора філософії, освіту поглиблював у Мюнхені, Відні, Бонні та інших містах

у відомих природодослідників. Подорожі та вишкіл формують у ньому організаторський хист і обізнаність з особливостями природи краю, сприяють серйозній підготовці А. Ремана як майбутнього керівника першої на українських землях кафедри географії у Львівському університеті (1882–1883) та Інституті географії (1883).

За час 28-річного керівництва Інститутом географії та праці завідувачем кафедри географії Львівського університету проф. А. Реман зорганізував старанних слухачів, здібних адептів, частина з яких пізніше стала відомими вченими; у польській географії – Е. Ромер, в українській – Г. Величко, С. Рудницький. Вони були в числі перших студентів Львівського університету, які захистили докторат з географії.

Першою докторською працею, виконаною під керівництвом А. Ремана, було дослідження Г. Величка "Пластик польсько-руських земель з детальним вивченням Карпат" (1893), в якій поза Карпатами виділив пояс "середніх та надморських" низовин і височин, а систему Карпатських гір розділив на Татри і Бескиди.

Українсько-російська співпраця в географії: А. Краснов як «провідник комплексної географії України». У 1889 р. А. Краснов, як магістр, очолив у Харківському університеті кафедру географії і був єдиним професором, хто із 1891 р. читав курс загального землезнавства (фізична географія і географія організмів), антропогеографія, географія частин світу і держав упродовж 18-літньої діяльності. Після А. Краснова, з початком Першої світової війни кафедру географії в університеті очолив проф. О. Івановський.

У вищій школі географія як нова університетська наука не мала чітких програм, змістовної наповненості. У вступній лекції А. Краснов стверджував про географію як науку чисто описову, з різномірним не пов'язаним фактичним матеріалом, написана з неозначеним розумінням змісту географії як науки. Погляд на географію того часу уособлює сукупність окремих розрізнених фактів, які стосуються клімату, рослин, тварин тощо. Її характер по суті не змінювався «від часів Страбона і Плінія і до [О.] Гумбольдта і [К.] Ріттера включно».

У 1894 р. (роком пізніше від Г. Величка) вперше в Росії, в Петербурзі відбувся публічний захист дисертації А. Краснова "Трав'яні степи Північної півкулі" на здобуття ступеня доктора географічних наук (трактував степи як особливий тип ландшафту), безлісистість, спричинена рівнинністю та поганим дренажем. Природний комплекс він розглядав як взаємозв'язок рельєфу, ґрунту і рослинності, які є складовими ландшафту.

Українсько-німецька та українсько-австрійська співпраця в географії та картографії. З проголошенням УНР Міністерство освіти порушило питання про видання карт для українських шкіл, і не мало змоги видати їх у себе, та змушене було укладати угоду на їх виготовлення з картографічними установами за кордоном, зокрема, австрійським картографічним видавництвом "Freitag und Berndt" та виготовлення серії карт, в тім числі стінної фізичної карти України. Українською проблематикою зацікавилися німецькі й

австрійські географи, особливо Е. Зюсс, В. Уліг, А. Пенк, Н. Кребс. Відтоді С. Рудницький проводив наукові розвідки з української географії з тим, щоб виступити перед німецькою і світовою наукою як автор географічної книги про Україну. Так, А. Пенк спричинився до написання С. Рудницьким низки науково-популярних розвідок і таких книг, які мали успіх серед німців: "Ukraina und die Ukrainer" (1914); "Ukraina. Land und Volk" (1916). Перед виїздом в Україну А. Пенк рекомендував написати книгу про географію всієї Східної Європи, що потребувало організації і систематичного проведення подорожей та експедицій по цьому регіону.

За весь харківський період (1926–1933) С. Рудницькому вдалося здійснити лише дві екскурсії-експедиції: першу з них – в 1927 р. на Дніпро, другу – на Донецький кряж.

Українсько-чехословацькі контакти в географії. Прага стала головним осередком української академічної молоді (В. Огоновський, М. Дольницький, В. Буцура, М. Іваничук, В. Баб'як та ін.), яка після Львова і Відня продовжила студії у столиці Чехії в Українському вільному та Карловому університеті й Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. Студенти найперше здобували знання з фізичної (природничої) географії, біо-, антропо-, описової географії та знання основ української географії. Тематика праць географів УВУ та УВПІ присвячена здебільшого геоморфологічним проблемам Закарпаття – єдиної території українських етнічних земель на той час доступної для наукової української еміграції.

Серед завдань, які ставили та досліджували українські географи в еміграції – питання заселення території, взаємовідношення між природою українських земель та її населенням, зв'язок і пов'язаність природних меж з адміністративними та політичними одиницями, життєвий простір української національної території. Чинниками системи життєдіяльності народу були природно-орографічні, ґрунтово-кліматичні, природні ресурси в цілому, екологічна ситуація, включаючи відносини між людьми і етносами, витривалість соціуму, культурна спадщина і відчуженість від державного управління. Міжетнічні та міжрегіональні відносини в сучасній Україні не дають підстав для самозаспокоєння.

Висвітлені тут питання тематично різноманітні, подекуди складні та досить дискусійні, але важливі з огляду на їх належність до української географії. Події першої половини ХХ ст. скерували українських географів по осі політичного кордону – Захід (Львів, Відень, Прага, Мюнхен) з деякими відгалуженнями у США, Канаду, Аргентину та Схід (Харків, Київ, Одеса) – у СРСР і Російську Федерацію. В цьому напрямі львівськими, київськими, чернівецькими, тернопільськими, харківськими та ін. географами ведуться детальні дослідження.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове розв'язання проблеми теоретичних концептів становлення новітньої української географії.

Воно базується на вивченні теоретико-методологічних засад конструктивно-гносеологічного аналізу розвитку географічної науки і процесу становлення теоретичних концептів в українській географії, що дало змогу сформулювати висновки та забезпечити вирішення основних завдань роботи відповідно до поставленої мети.

1. Дисертація є першим комплексним цілісним і систематизованим дослідженням процесу становлення новітньої української географії на основі поєднання історичного та логічного способу викладу. Єдність процесу логічного та історичного пов'язує географію з іншими галузями наукових знань. Не становить винятку в цьому й українська географія: дисциплінарні межі її розширились з однопредметного поля до багатопредметного, зокрема україністики та культурології. Це зумовило появу важливих міждисциплінарних досліджень. У роботі розкрито теоретико-методологічні засади конструктивно-гносеологічного аналізу розвитку науки: осмислено й обгрунтовано особливості становлення новітньої української географії, виконано її історіографічний аналіз як цілісної системи знань різних напрямів у єдиному предметному полі землезнання. Проаналізовано праці вчених і досліджень у діаспорі, зокрема, дано комплексну оцінку творчої спадщини української географії у зіставленні із загальним станом європейської географічної науки.

2. Аргументовано, що фундаментальною основою науки є її теорія і теоретичні положення (концепти і конструкти). Використані емпіричні дані (констатації) переведено у теоретичну площину, конструюючи предмет дослідження, тобто, в раціональну конструкцію, якою пояснено природу з позицій пізнавального суб'єкта. Об'єкт пізнання (реальність) описано у вигляді наукової теорії, яка релятивна до людських засобів пізнання, до способів «занурення» суб'єкта (ученого) в пізнавальний процес. Ця релятивність має усвідомлюватися самою наукою, оскільки від неї невіддільне раціональне, рефлексивне усвідомлення своїх засад і поставлених цілей.

3. Теоретичні конструкти спричинені суб'єктивним началом і, відповідно, здатністю і готовністю вибудовувати різні «сценарії» одного й того ж об'єкта, параметри якого, відповідно до можливостей практики, можуть бути відкинуті або поглиблені. Наукове пізнання відображає погляд суб'єкта пізнання та посилається на засоби і способи пізнання. Логічні закони мислення, принципи, які охоплювали спостереження в різних пізнавальних контекстах, виявляються загальнонауковими засобами забезпечення незалежності картини світу від людини.

4. З'ясовано, що взаємодія людини з довкіллям потребує не лише аналізу цього надскладного інтегрованого утворення, а й нових сценаріїв прогнозування, інноваційного світогляду, розуміння єдності і гармонійності світу. Наявний рівень мислення потребує пошуку загальної теорії, цілісного світосприйняття і відповідної системи політичних, правових, етичних, філософських, релігійних поглядів. У становленні й розвитку загальної

наукової теорії конструктивно-географічного напрямку відіграла свою роль сучасна ландшафтознавча парадигма.

5. Визначено підходи й обґрунтовано теоретичні концепти у становленні новітньої української географії, які своїм виникненням зумовлені проблемами, представленими в Україні з кінця XIX ст. і мали безпосередній зв'язок з процесами національно-культурного відродження у низці європейських країн. Проаналізовано, обґрунтовано українськими географами природно-географічну, антропогеографічну і політичну окремішність української національної території, що нерозривно пов'язано з утворенням Української держави та її збереженням.

6. Уперше виокремлено три основні періоди становлення української новітньої географії. Перший із них гуманітарно-емпіричний (зародження) з другої половини XIX ст. до 1905 р.; другий – природознавчо-узагальнюючий від 1905 р. – до 20-х років XX ст., коли формувались перші фахові теоретичні засади (концепти) і узагальнення. Третій – теоретичний (теоретично-прикладний), охоплює період від 20–30-х до середини 50-х років XX ст. У цей період склалися головні теоретичні позиції професійної науки і освіти географів.

7. Доведено, що українська географія на етапі її становлення набула інституціалізованих форм і постає як самостійна галузь знань. Це сталося завдяки концептуалізації її теоретико-методологічних засад; так, методологія історизму передбачає функціонування відмінних за значенням інтерпретацій географічних поглядів і вчень, течій, шкіл, які є результатом різних науково-дослідницьких програм. Ці інтерпретації виконують дві головні функції: 1) вивчають і аналізують предметне поле історіографічної описовості й 2) виходячи за її межі, конструюють (і реконструюють) процес переходу концептів і конструктів (засадничих положень, ідей, принципів, думок) на рівень теорії. Концепція розвитку української географії, яку розвивали національно свідомі географи, може стати орієнтиром у входженні нашої держави в європейський та світовий контекст і визначенні у ньому свого місця, а також сприятиме відтворенню об'єктивної картини української географії, позбавленої ідеологічних стереотипів доби тоталітаризму, зокрема, і може бути використана при написанні досліджень зі сучасної узагальнюючої географії.

8. Процес становлення українських географічних студій розглянуто у контексті європейських зв'язків, з одного боку, і міжпредметних досліджень, з іншого, а також тих трансформацій, які відбувалися в науці у другій пол. XIX – першій пол. XX ст. Вивчення такої спадщини має важливе значення в контексті досліджень тенденцій розвитку світової географічної науки та кращого розуміння перспектив інтегральних здобутків українського землезнання в загальному інтелектуальному просторі, що дасть змогу побачити географію України з більш комплексних, міждисциплінарних і україноцентричних позицій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Окремі видання

1. Штойко П. Степан Рудницький (1877–1937). Життєписно-бібліографічний нарис : монографія / Павло Штойко. – Львів : НТШ, 1997. – 183 с. – (Серія: Визначні діячі НТШ. – №2)

Рецензії:

[Рец. на кн.]: Павло Штойко. Степан Рудницький. 1877–1937. Життєписно-бібліографічний нарис. . – Львів, 1997. – 183 с. – (Серія : Визначні діячі НТШ, №2) / *Крисаченко В., Мацюк О., Стойко С., Щербань Т.* // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. ССХХХVIII. Праці Історично-філософської секції. – Львів, 1999. – С. 637–645. (Крисаченко В. – С. 637–639; Мацюк О. – С. 639–640; Стойко С. – С. 640–642; Щербань Т. – С. 642–645); *Данилюк А.* Його творчість – географія України // Дзвін. – Львів, 2000. – № 11–12 (673–674). – С. 136–138.

2. Степан Рудницький. Політична географія України (Україна наш рідний край. Українська справа зі становища політичної географії) / упоряд. і автор передмови [С. 5–21] Павло Штойко. – Львів : Компанія «Гердан», 1998. – 279 с.
3. Листування Степана Рудницького / упоряд., вст. стаття [с.5-42], прим. Павло Штойко; відп. ред. Олег Купчинський. – Львів : Вид-во НТШ, 2006. – 435 с. – (Наукове видання НТШ. Українознавча бібліотека НТШ. Ч.19).

Рецензії:

Щербань Т. [Рецензія]. Епоха, викарбувана в листах видатного вченого // Вісник НАН України. – К., 2007. – № 11. – С.59 – 63; *Мушинка М.* [Рецензія]. Листування Степана Рудницького / упор., вступ. стаття, прим. Павло Штойко; відп. ред. Олег Купчинський. – Львів, 2006. – 436 с. + 24 с. вкладок. – (Наукове товариство ім. Шевченка. Українознавча бібліотека. – Ч.19) // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т.СCLVI. Праці історично – філософської секції. – Львів, 2008. – С. 728–730.

Навчально-методичні видання та рекомендації

1. Штойко П. І. Вивчення та охорона малих річок (методичні рекомендації) / П. І. Штойко. – Львів : Знання, 1989. – 16 с.
2. Штойко П. І. Концепції природознавства : [навч. посібник] / П.І. Штойко ; відп. за вип. докт. філос. наук В. І. Онопрієнко / реком. МОН України як навч. посібник для студ. вищих навч. закладів (лист № 1/11 – 5162 від 15.06.2010). – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 456 с.

Рецензії:

Муха Б.: [Рец. на кн.]: Павло Штойко. Концепції природознавства : навч. посіб. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2011. – 456 с. // Вісник НТШ. – Львів, 2012. – Ч. 48. – С. 75; *Бесов Л. М.* Рецензія на навч. посіб.: Штойка П. І. Концепції природознавства. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 456 с. // Гілея. Науковий вісник : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Українська Академія Наук. – К., 2013. – Вип. 71 (№ 74). – С. 939–940.

Статті у наукових фахових виданнях

1. Штойко П. І. Принципи оптимізації агроландшафтних систем / П. І. Штойко // Вісник Львівського державного університету імені Івана Франка. Серія географічна. Географічні системи – 1990. – Вип. 17. – С. 23–25.
2. Штойко П. Аграрні угіддя в структурі міст Галичини / П. Штойко // Вісник державного університету «Львівська політехніка». Український центр історичного містознавства. № 379. Архітектура. Книга міст Галичини. Міждисциплінарні дослідження у містознавстві. – Львів : Вид-во держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1999. – С. 171–174.
3. Штойко П. Видавнича діяльність Українського науково-дослідного інституту географії та картографії / П. Штойко // Історія української географії. Всеукр. науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – Вип. 2. – С. 27–33.
4. Штойко П. Володимир Огоновський як географ / П. Штойко // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Львів : Вид-во ЛНУ, 2000. – Вип. 26. – С. 172–184.
5. Штойко П. Ландшафт і етнос: парадигми світоглядних орієнтацій / П. Штойко // Ландшафти і сучасність : зб. наук. пр. – Київ ; Вінниця. – Вінниця : Гіпаніс, 2000. – С. 161–163.
6. Штойко П. Проблеми картографії доби Української Народної Республіки / П. Штойко // Картографія та історія України : зб. наук. пр. – Львів ; Київ ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2000. – С. 123–132.
7. Штойко П. Теоретичні аспекти географії у науковому доробку Мирона Дольницького / П. Штойко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Географія. – 2000. – № 1 (7). – С. 15–18.
8. Штойко П. Україна як географічна одиниця (Особливості концептуального підходу у викладі Мирона Дольницького) / П. Штойко // Україна та глобальні процеси: географічний вимір : зб. наук. пр. : у 3 т. – Київ ; Луцьк : Ред. видав. відділ «Вежа» ВДУ, 2000. – Т. 3. – С. 290–297.
9. Штойко П. І. Українсько-німецька співпраця в географії: наукові контакти С. Рудницького й А. Пенка / П. І. Штойко // Наука та наукознавство. Міжнар. наук. журнал. – К. : Вид-во УАННП «Фенікс», 2000. – № 1–2 (27–28). – С. 137–142.
10. Штойко П. Аналіз приміського агровиробництва у працях Григорія Величка / П. Штойко // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Географічні науки (Економічна і соціальна географія, країнознавство). – 2001. – №2. – С. 176–177.
11. Штойко П. Геоморфологічні ідеї Вільяма Девіса в інтерпретації Мирона Дольницького / П. Штойко // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2001. – Вип. 28. – С. 180–184.
12. Штойко П. І. Екологічний імператив у контексті етнонаціональних процесів / П. І. Штойко // Наукові записки Вінницького державного

- педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2001. – Вип. 1. – С. 111–113.
13. Штойко П. Основні напрями географічних студій Володимира Гериновича / П. Штойко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Вип. 104: Географія. – 2001. – С. 100–104.
14. Штойко П. Структура і зміст географічних гасел в „Енциклопедії українознавства” / П. Штойко // Історія української географії Всеукр. науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – Вип. 1 (3). – С. 30–34.
15. Штойко П. І. Творчість Антоні Ремана в українсько-польських географічних взаєминах кінця XIX – початку XX століть / П. І. Штойко // Географія і сучасність : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. – 2001. – Вип. 6. – С. 292–302.
16. Штойко П. Архівно-слідчі справи репресованих географів Українського науково-дослідного інституту географії та картографії / П. Штойко // Історія української географії. Всеукр. науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – Вип. 6(2). – С. 96–102.
17. Штойко П. Празька школа української географії / П. Штойко // Географія і сучасність : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. – 2002. – Вип. 7. – С. 226–233.
18. Штойко П. Роль „Математично – природописно-лікарської секції Наукового товариства імені Шевченка” у становленні та розвитку української географії / П. Штойко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Географія. – 2002. – № 2. – С. 30–33. – (Присвячується 100-річчю від дня народження українського географа і організатора освіти професора Івана Геслі).
19. Штойко П. Українсько-австрійські картографічні зв'язки (за матеріалами віденського видавництва "Freitag und Berndt") / П. Штойко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Вип. 138: Географія. – 2002. – С. 206–210.
20. Штойко П. Батьківщина Олени Степанів / П. Штойко // Історія української географії. Всеукр. науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – Вип. 1(7). – С. 37–39.
21. Штойко П. Витоки й формування української географічної термінології / П. Штойко // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2003. – Вип. 29. – Ч. 2. – С. 112–116.
22. Штойко П. Професор Антоні Реман – фундатор кафедри географії у Львівському університеті / П. Штойко // Історія української географії. Всеукр. науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – Вип. 8(2). – С. 12–16.
23. Штойко П. Учений геоморфолог Василь Буцура / П. Штойко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Вип. 167: Географія. – 2003. – С. 140–144.

24. Штойко П. Поселенський ландшафт як інтегративна географічна система / П. Штойко // Історична топографія і соціотопографія України : зб. наук. пр. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2006. – С. 64 – 79.
25. Штойко П. Розвиток землекористування в карпатських, придністровських та подільських ландшафтах другої половини ХХ ст. / П. Штойко // *Silva gerum*: зб. наук. пр. на пошану проф. А. Перналя. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2007. – С. 499–519.
26. Штойко П. Проблематика історії географії / П. Штойко // Географія в інформаційному суспільстві : зб. наук. пр. : у 4 т. – К. : ВГЛ «Обрії», 2008. – Т. IV. – С. 287–289.
27. Штойко П. Україна як географічне поняття: проблема визначення / П. Штойко // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2009. – Вип. 36. – С. 321 – 329.
28. Штойко П. І. Розвиток науки як зміна парадигм / П. І. Штойко // Історія української географії. Всеукр. науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – Вип. 23. – С. 7 – 17.
29. Штойко П. І. Становлення конструктивного напрямку в географії / П. І. Штойко // Історія української географії. Всеукр. науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2012. – Вип. 26. – С. 15 – 21.

Статті в інших наукових виданнях

1. Штойко П. И. Речные системы Западного Подолья: методика выявления масштабов и причин многолетних изменений их структуры и экологического состояния / И. П. Ковальчук, П. И. Штойко // Геоморфология. – 1989. – №4. – С. 27–34.
2. Штойко П. І. Степан Рудницький – основоположник географії України / М. С. Демедюк, І. І. Ровенчак, П. І. Штойко // Аксіоми для нащадків: українські імена у світовій науці : зб. нарисів / упоряд. і передм. О. К. Романчука. – Львів: Каменяр, 1991. – С. 186–202; Перевидання. – Львів: Меморіал, 1992. – С. 373–389.
3. Штойко П. И. Изменения речных систем Западного Подолья в XVIII – XX вв. / И. П. Ковальчук, П. И. Штойко // Геоморфология. – 1992. – №2. – С. 55–72.
4. Штойко П. І. Фундатор української географії / П. І. Штойко // Вісник НТШ. – Львів, 1992. – Ч. 4. – С. 14–15.
5. Штойко П. І. Роль географії у формуванні природоохоронного світогляду школярів / П. І. Штойко // Проблеми екологічної освіти і виховання. Зб. науково-методичних праць. – Львів : Гезаурус, 1993. – Т.2. – С. 85–86.
6. Штойко П. І. Географ перемиської землі / П. І. Штойко // Перемиські дзвони. – Перемишль, 1994. – Р.ІІІ. – № 2(16). – С. 22–24.
7. Штойко П. Екологія нації / П. Штойко // Універсум. Журнал політології, футурології, економіки і науки та культури (вересень – жовтень, 1994). – Львів ; Київ ; Париж ; Варшава, 1994. – С. 36.

8. Shtojko P. Methods to study morphometrical changes of the structural organization of River systems / P. Shtojko // Ways to solve interconnected problems of the natural environment and development of border terrains in Ukraine, Poland, Slovakia. Collection of science and methodical papers. – Lviv, 1995. – Vol. 3. – S. 172–176.
9. Штойко П. І. Ландшафти Тернопільської області / П. І. Штойко // Навчально-краєзнавчий атлас Тернопільської обл., М. 1:1000000. – Львів, 2000. – С. 14.
10. Штойко П. 3 історії Українського науково-дослідного інституту географії та картографії / П. Штойко // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 246–257.
11. Штойко П. Тематика географічних досліджень у „Віснику природознавства” (1927–1931 рр.) / П. Штойко // Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. пр. / відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 220–224.
12. Штойко П. І. Природне середовище та його зміни / П. І. Штойко // Історія української культури : у 5 т. Т.2. Українська культура XIII – першої половини XVII ст. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 25–28.
13. Штойко П. І. Порівняльний аналіз ізольованих картосхем руслових природних комплексів / П. І. Штойко // Регіональні екологічні проблеми : зб. наук. пр. – К., 2002. – С. 374–376.
14. Штойко П. Географічні ідеї в "Записках Українського науково-дослідного інституту географії та картографії" / П. Штойко // Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. пр. / відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2002. – Вип. 10. – С. 226–239.
15. Штойко П. Епістолярна спадщина вчених – джерело дослідження історії української географії / П. Штойко // Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. пр. / відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 230–238.
16. Штойко П. І. Метод історичної реконструкції у ландшафтознавстві / П. І. Штойко // Феномен ландшафту: частини – ціле – все. Філософія і географія. Проблеми постнекласичних методологій : зб. наук. пр. – К. : Б. в., 2004. – С. 74–76.
17. Штойко П. Нарис історії географічних досліджень у Науковому товаристві ім. Шевченка / П. Штойко // Історичне картознавство України : зб. наук. пр. – Львів ; Київ ; Нью-Йорк : Вид-во Н. П. Коць, 2004. – С. 485–499.
18. Штойко П. Значення праць Григорія Величка для географії / П. Штойко // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2004. – Вип. 14. – С. 219–226.
19. Штойко П. І. Проблематика історії географії / П. І. Штойко // Географія в інформаційному суспільстві : зб. наук. пр. : у 4 т. – К. : ВГЛ «Обрії», 2008. – Т. IV. – С. 287–289.

20. Штойко П. Річкова система як індикатор природокористування / П. Штойко // Підгайці та Підгаєччина / упор. С. Колодницький. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2012. – С. 35–46.

Публікації у матеріалах конференції і тези доповідей

1. Штойко П. І. Картошхема оборонних споруд Західного Поділля / О. Я. Мацюк, П. І. Штойко // Тези доповідей VI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1985. – С. 84–85.
2. Штойко П. И. Антропогенные изменения лесных экосистем Подольской возвышенности: масштабы преобразования, методы оценки и пути оптимизации их состояния / И. П. Ковальчук, Я. С. Кравчук, П. И. Штойко // Охрана лесных экосистем : тезисы докладов Респуб. науч.-техн. конф. (Львов, 15–17 октября 1986 г.). – Львов, 1986. – С. 221–223.
3. Штойко П. И. Географические следствия мелиоративного воздействия на малые реки и пути оптимизации их состояния / И. П. Ковальчук, Я. С. Кравчук, П. И. Штойко // Материалы Нечерноземья: тезисы докладов VII Всесоюзной конференции по мелиоративной географии: Проблемы мелиорации в связи с оптимизацией природопользования в условиях Нечерноземья Европейской части СССР (Ровно, сентябрь, 1986). – Ленинград, 1986. – С. 117–118.
4. Штойко П. І. Етнос у ландшафті / П. І. Штойко // Проблеми етнографії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1986. – С. 204–205.
5. Штойко П. І. Краєзнавчі дослідження Поділля і школа / І. П. Ковальчук, П. І. Штойко // Тези доп. Четвертої Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. (Вінниця, 4 верес. 1986 р.). – Вінниця, 1986. – С. 87–88.
6. Штойко П. І. Зернове господарство Західного Поділля наприкінці XVIII – початку XIX ст. / П. І. Штойко // Тези доп. П'ятої Вінницької обл. істор.-краєзн. конф. – Вінниця, 1987. – С. 87–88.
7. Штойко П. И. Изменение ландшафтов Подолья в процессе заселения (XI–XX вв.) / П. И. Штойко. // Тезисы докладов и сообщений науч. конф. «XXVII съезд КПСС и проблемы взаимодействия общества и природы на различных исторических этапах» (Нальчик, 15–17 апреля, 1987 г.). – М., 1987. – С. 169–170.
8. Штойко П. И. Использование ландшафтной картосхемы Западного Подолья в решении проблем рационального природопользования / П. И. Штойко // Картографическое обеспечение основных направлений экономического и социального развития Украинской ССР и ее регионов : тезисы докл. II-й республиканской науч. конф. (Черновцы, 17–18 сентября). – Черновцы, 1987. – Ч. I. – С. 90–91.
9. Штойко П. И. Особенности изменения речных систем в различных природных условиях / П. И. Штойко // Закономерности проявления эрозийных и русловых процессов в различных природных условиях. Тезисы докладов Четвертой Всесоюзной научной конференции (24–26 декабря 1987 г.). – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 269–270.

10. Штойко П. И. Существенные черты морфологической структуры ландшафтов Подолья и трансформация угодий в них в период с XVIII по XX ст. / П. И. Штойко // Географические аспекты рационального природопользования: Материалы научной конференции. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 25–28.
11. Штойко П. І. Господарське й оборонне значення ставків Поділля / П. І. Штойко // Тези доповідей Шостої Вінницької обл. істор.-краєзн. конф. – Вінниця, 1988. – С. 13.
12. Штойко П. І. Сіножаті Західного Поділля і їх господарська оцінка / П. І. Штойко // Проблеми економічної географії Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1988. – С. 113–115.
13. Штойко П. І. Антропогенізація аквальної комплексу та їх вплив на екологічний стан ландшафтів / П. І. Штойко // Проблеми екології Поділля : тези доп. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 1989. – С. 140–142.
14. Штойко П. И. Динамика структуры лесного покрова западной части Подольской возвышенности / П. И. Штойко // Развитие лесного хозяйства в западных областях УССР за годы советской власти. Ч.1. Республиканская научно-техническая конференция: тезисы докладов – Львов, 1989. – С. 144–145.
15. Штойко П. И. Эколого-эстетическая ценность дубрав лесостепного ландшафта / П. И. Штойко // Эколого-экономические и социально-правовые вопросы природопользования и охраны природы : тезисы докл. и выступления участников Третьей Львовской науч.-практ. конф. – Львов, 1989. – С. 140–142.
16. Штойко П. І. Культурно-освітня робота товариства «Просвіта» (1868–1939 рр.) / П. І. Штойко // Розвиток школи і педагогічної науки на Україні : тези доп. Міжвуз. наук.-практ. конф., присвяченої 1000-річчю школи Київської Русі. – Ніжин, 1989. – Ч.І. – С. 81–83.
17. Штойко П. І. Організація колоніальних поселень на Волині / П. І. Штойко // Минуле і сучасне Волині : тези доп. та повідомлень III-ої Волинської істор.-краєзн. конф. – Луцьк, 1989. – С. 116–117.
18. Штойко П. І. Застосування карт полів для дослідження динаміки найбільш мобільних компонентів ландшафту / П. І. Штойко // Проблеми охорони природи і відтворення природно-ресурсного потенціалу Західного Поділля : тези доп. Регіон. наук.-практ. конф. – Тернопіль, 1990. – С. 83–84.
19. Штойко П. І. Зниклі поселення Західного Поділля / П. І. Штойко // VIII Подільська істор.-краєзн. конф. : тези доп. Секція історії дожовтневого періоду. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 69–71.
20. Штойко П. І. Німецькі колонії на Подніпров'ї / П. І. Штойко // Збірник рефератів доп. обл. наук.-практ. конф. з історичного краєзнавства. – Дніпропетровськ, 1990. – С. 53.

21. Штойко П. І. Природоохоронні дослідження на сторінках ЗНТШ / П. І. Штойко // Т. Шевченко і українська національна культура : матеріали наук. симпозиуму. – Львів, 1990. – С. 124–125.
22. Штойко П. І. Татаро-турецькі напади на західні землі України в «Сводной Галицко-Русской летописи» / П. І. Штойко // Тези доп. і повідомлень І-ої Терноп. обл. наук. істор.-краєзн. конф. – Тернопіль, 1990. – Ч. II. – С. 19–20.
23. Штойко П. І. Війни і їх роль у формуванні мережі поселень / П. І. Штойко // Тези доповідей першої звітної наук. конф. викладачів та студ. геогр. ф-ту Терноп. пед. ін-ту за 1990 рік. – Тернопіль, 1991. – С. 27.
24. Штойко П. І. Историко-географические исследования в Украине / П. И. Штойко // Историческая география ландшафтов: теоретические проблемы и региональные исследования : тезисы докл. Всесоюзной науч.-практ. конф. (Петрозаводск, 2–7 сентября 1991 г.). – Петрозаводск, 1991. – С. 84–85.
25. Штойко П. І. Оптимізація деградованого ландшафту / П. І. Штойко // Проблеми історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини. (Чернігівське обласне відділення Географічного товариства УРСР та ін. / редкол.: Ф. В. Подорван та ін. (Чернігів, 1990)). – Чернігів, 1991. – С. 67–68.
26. Штойко П. І. Поселення «Слобода» і «Воля» на Україні / П. І. Штойко // Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України : матеріали V Всеукр. конф. (жовтень, 1991 р.) : тези доп. та повідомлень. – Київ ; Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 588–590.
27. Штойко П. І. Проблеми охорони річкових систем басейну Дністра / П. І. Штойко // Проблеми раціонального використання охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу Української РСР : тези доповідей I респуб. наук. конф. (Чернівці, 23–25 вересня 1991 р.). – Чернівці, 1991. – С. 112–113.
28. Штойко П. І. Український етнос в картографічній спадщині / П. І. Штойко // Природа. Людина. Етнос : тези теор. семінару «Природа і культура». – Луцьк, 1992. – Трав. – Ч. II. – С. 126.
29. Штойко П. І. Внесок академіка Степана Рудницького в українську географічну науку / П. І. Штойко // Науковий збірник Українського Вільного Університету : матеріали конф. «Український Вільний Університет: з минулого в майбутнє. До 70-річчя з часу заснування» (Львів, 13–14 лют. 1992 р.). – Мюнхен ; Львів, 1993. – С. 102–114.
30. Штойко П. І. Ландшафтна карта як джерело природоохоронних досліджень / П. І. Штойко // Подільський національний природний парк: доцільність і проблеми створення : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 23–24 верес. 1993 р.). – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 43–45.

31. Штойко П. І. Краєзнавчі дослідження у Науковому товаристві ім. Шевченка / П. І. Штойко // Історичне краєзнавство і національне виховання: матеріали наук.-практ. конф. (Львів, 25–27 жовт. 1994 р.). – Львів, 1994. – С. 20–21.
32. Штойко П. І. Культура як функція творчості українського етносу в ландшафті / П. І. Штойко // Проблеми географії України: матеріали наук. конф. (Львів, 25–27 жовт. 1994 р.). – Львів: ЛДУ, 1994. – С. 20–21.
33. Штойко П. І. Ландшафтознавчі критерії оцінки території національного парку / П. І. Штойко // Проблеми становлення і функціонування новостворених заповідників: матеріали наук.-практ. конф. (Гримайлів, 12–15 черв. 1995). – Гримайлів, 1995. – С. 275.
34. Schtojko P. Agrarische Naturnutzung nach den ersten Katastern von Galicien // Ukrainian-Austrian Symposium „Agriculture: Science and Practice“ (Collection of Abstracts). – Lviv, 1996. – S. 31–32.
35. Штойко П. І. Географія німецьких колоній у Галичині кінця XVIII – початку XX століть / П. І. Штойко // Німецькі колонії в Галичині. Історія – Архітектура – Культура: матеріали, доп. та повідомлення / впоряд. та заг. ред. Г. Петришин. – Львів: Манускрипт, 1996. – С. 68–74.
36. Штойко П. І. Геоморфологічний аналіз басейну Дністра у працях Степана Рудницького / П. І. Штойко // Українська геоморфологія: стан і перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 листоп. 1997 р.). – Львів: Меркатор, 1997. – С. 305–307.
37. Штойко П. Морфологічне районування українських земель Григорієм Величком / П. Штойко // Геоморфологічні дослідження в Україні: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. до 50-річчя кафедри геоморфології і палеогеографії Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка (Львів, 18–20 жовт. 2002 р.). – Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – С. 58–60.
38. Штойко П. Науково-просвітницька діяльність Мирона Дольницького в еміграції / П. Штойко // Регіональне географічне краєзнавство: теорія і практика: матеріали Другого Всеукр. семінару, присвяченого 125-річчю з дня народження С. Рудницького та 10-річчю заснування кафедри географії України Терноп. держ. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – Ч. 1. – С. 47–52.
39. Штойко П. І. Еколого-географічні особливості формування життєвого середовища / П. І. Штойко // Географічна освіта і наука в Україні: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 130-річчю Укр. геогр. т-ва та 70-річчю геогр. ф-ту Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка (Київ, 27–28 берез. 2003 р.). – К.: ВГЛ «Обрії», 2003. – С. 217–218.
40. Штойко П. Проблема реконструкції в історії географії / П. Штойко // Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки: матеріали міжнар. конф. до 120-річчя геогр. у Львів. ун-ті (Львів, 24–26 верес. 2003 р.). – Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – С. 336–337.

41. Штойко П. І. Формування основ екологічної культури школярів / П. І. Штойко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Region – 2003: Стратегія оптимального розвитку» (Харків, 22–25 квіт. 2003 р.). – Х. : ХНУ, 2003. – С. 436–437.
42. Штойко П.І. Теоретико-методологические основы исследования истории географии / П. И. Штойко // Историческая география: теория, методы и инновации : материалы III Междунар. науч. конф. (Санкт-Петербург, 23–25 септ. 2007 р.). – СПб. : ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2007. – С.54–56.
43. Штойко П. І. Історія науки в творчості Володимира Вернадського / П. І. Штойко // Історія української географії і картографії : зб. матеріалів Четвертої міжнар. наук. конф., присвяченої 110-літньому ювілею В. Кубійовича (Тернопіль, 18–19 листоп. 2010 р. – Тернопіль, 2010. – Ч. 1. – С. 46–48.
44. Штойко П. И. Некоторые аспекты географического мышления В.И. Вернадского / П. И. Штойко // Международная научная конференция „В.И. Вернадский – историк науки”. К 150-летию со дня рождения (Москва, 22 января 2013 г.). – М. : Ин-т истории естествознания и техники им. С. И. Вавилова РАН, 2013. – С.69–70.

Анотація

Штойко П.І. Теоретичні концепти становлення новітньої української географії. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2013.

Досліджено теоретико-методологічні засади конструктивно-гносеологічного аналізу розвитку географічної науки, обґрунтовано теоретичні концепти в українській географії на етапі її становлення, проведено методологічний аналіз концепту новітньої української географії як окремої науки.

Розглянуто особливості становлення, з використанням філософського принципу єдності логічного та історичного методів і методу історизму географічної науки в Україні як цілісної системи знань. Висвітлено зародження конструктивного напрямку в географії, зокрема конструкту географічної єдності, концепту цілісності (у ландшафтознавстві, географічному краєзнавстві і країнознавстві), культурного ландшафту, національної географічної термінології. Запропоновано періодизацію етапу становлення української географії. Розкрито концепт України як географічної, національної та державної території. Здійснено ретроспективний аналіз розвитку географії в наукових товариствах та інституціях.

З'ясовано конструктивні результати міжнародної співпраці в українській географії на етапі її становлення, окреслено суспільно-історичні умови їх формування.

Ключові слова: теоретичні концепти, конструкти, становлення і розвиток науки, наукові традиції, інновації, парадигми, реконструкції, новітня українська географія, географічна єдність, ландшафт, культурний ландшафт, міжнародна співпраця в українській географії.

Аннотация

Штойко П.И. Теоретические концепты становления новейшей украинской географии. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора географических наук по специальности 11.00.11 – конструктивная география и рациональное использование природных ресурсов, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2013.

Исследованы теоретико-методологические основы конструктивно-гносеологического анализа развития географической науки, обосновано становление теоретических концептов в украинской географии на этапе ее становления. В частности, проведен методологический анализ концепта становления новейшей украинской географии как отдельной науки.

Рассмотрены особенности становления с использованием философского принципа единства логического и исторического методов и метода историзма географической науки в Украине как целостной системы знаний. Освещено зарождение конструктивного направления в географии, в частности, конструкта географического единства, концепта целостности (в ландшафтоведении, географическом краеведении и страноведении); концепта культурного ландшафта, национальной географической терминологии. Предложена периодизация этапа становления украинской географии.

Раскрыт концепт Украины как географической, национальной и государственной территории. Осуществлен ретроспективный анализ развития географии в научных обществах и институтах.

Выявлены конструктивные результаты международного сотрудничества в украинской географии на этапе ее становления, очерчены общественно-исторические условия их формирования.

Ключевые слова: теоретические концепты, конструкты, становление и развитие науки, научные традиции и инновации, парадигмы, реконструкции, новейшая украинская география, географическое единство, ландшафт, культурный ландшафт, международное сотрудничество в украинской географии.

Annotation

Shtoyko P.I. Theoretical concepts of forming contemporary Ukrainian geography - Manuscript

Dissertation for the degree of Doctor of geographical sciences in specialty 11.00.11 – constructive geography and rational use of natural resources, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2013.

Theoretical and methodological foundations of constructive and gnoseological analysis of geographical science development have been investigated; theoretical

concepts in Ukrainian geography at the stage of its formation have been justified as well. The methodological analysis of the concept of contemporary Ukrainian geography as a separate science has been done.

The formation and development of the science is accompanied and expressed by changing the paradigms that is reflected by the system of theoretical provisions (concepts and constructs).

The features of formation with the use of the philosophical principle of unity of logical and historical essence as well as the method of historicism of geographical science in Ukraine as a complete system of knowledge have been elucidated. The emergence of the constructive direction in geography in the works of Ukrainian scholars in the context of the European earth science, in particular the understanding of object and subject of geographical science, the construct of geographical unity (in landscape studies, geographical regional studies and regional studies), cultural landscape and national geographical terminology have been analyzed. The periodization of the stage of forming Ukrainian geography has been suggested. The concept of Ukraine as a geographical, national and state territory has been explained. The constructive analysis of geography development in Shevchenko Scientific Society, Ukrainian Scientific Society and Ukrainian Research Institute of geography and cartography as integral components of Ukrainian studies has been done.

In national development the important component is the revival of the traditions of natural resource management and their practical implementation in national culture. Nation forming tendencies are directly connected with state forming aspirations; it was one of the main reasons of establishing national states and destroying empires.

The process of forming geographical studies on this problem has been considered on the background of European connections on the one hand and interdisciplinary research on the other one. The philosophical and historical transformations that happened in the science in the second half of the XIX – the first half of the XX century have also been considered. The study of the heritage has an important meaning in the context of investigating the tendencies of the world geographic science development and better understanding of the Ukrainian scholars integral achievements in the general intellectual space; it gives the possibility to see geography of Ukraine in the complex interdisciplinary and Ukrainian studies positions.

The constructive results of international cooperation in Ukrainian geography have been brought to light; the social and historical conditions of their formation have been outlined.

Keywords: theoretical concepts, constructs, science formation and development, scientific traditions and innovations, paradigms, reconstructions, contemporary Ukrainian geography, geographical unity, landscape, cultural landscape, international cooperation in Ukrainian geography.